

УДК 347

DOI 10.36919/3041-1149(Print).8.2025.79-87

А. В. Бартошук,
аспірант кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: abartoshchuk@e-u.edu.ua
ORCID 0009-0009-7987-9487

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РАЗІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена ролі судової експертизи в разі відшкодування моральної шкоди в цивільному процесі. Встановлено, що судова експертиза в цивільному процесі під час розгляду справ щодо відшкодування моральної шкоди сприяє об'єктивному підходу до встановлення шкоди та розміру її відшкодування, оскільки з огляду на науково перевірені методи забезпечує достовірність її висновку як доказу. За наслідком експертизи в цій категорії справ можливо повною мірою реалізувати стандарт доказування. Наголошується, що доведення розміру компенсації моральної шкоди, зокрема завдяки експертизі, має враховувати й насамперед базуватися на нормативно визначених критеріях, оскільки саме аналіз таких критеріїв оцінки розміру відшкодування моральної шкоди дає змогу встановити її обсяг і визначити розмір компенсації, а також є потрібним обґрунтуванням, що має покладатись в основу визначення розміру відшкодування.

Ключові слова: моральна шкода, розмір відшкодування, експертиза.

Постановка проблеми та її актуальність. Експертиза є одним з найважливіших засобів доказування в судовому процесі. Її роль полягає в забезпеченні об'єктивності та повноти дослідження обставин справи, які потребують спеціальних знань, що недоступні судді та учасникам процесу без залучення експерта.

Водночас відшкодування моральної шкоди є універсальним засобом цивільно-правового захисту, який може бути застосований у разі заподіяння особі немайнових втрат унаслідок первісного порушення її як абсолютних, так і відносних (включно із договірними) не лише немайнових, а й майнових суб'єктивних цивільних прав – причому незалежно від того, сталося це у результаті порушення цивільних, інших приватноправових чи навіть публічно-правових відносин [12, с. 175]. Тобто питання відшкодування моральної шкоди, що є важливим елементом захисту особистих немайнових прав громадян, та, залишаючись актуальним у сучасному правовому полі України, нерозривно пов'язане з потребою в доведенні перед судом факту спричинення моральної шкоди, її розміру.

В Україні досі існують складнощі з визначенням розміру моральної шкоди, а судова практика виробила певні підходи щодо особливостей доказування в спорах про відшкодування моральної шкоди, що впливає на врахування експертних висновків судом під час вирішення справ.

Відтак дослідження ролі судової експертизи в разі відшкодування моральної шкоди залишається актуальним, оскільки сприяє вирішенню ключових проблем цивільного процесу, направлене на вдосконалення законодавства та судової практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З часу запровадження інституту відшкодування моральної шкоди дослідження проблем її відшкодування актуально перебуває у фокусі уваги вчених. Питанням відшкодування моральної шкоди, порядку та особливостям процесу доказування наявності моральної шкоди та розміру її компенсації приділяли увагу, зокрема, О. Гришук, В. Коновалов, Я. Кондратьєв, М. Костицький, А. Куликович, О. Лов'як, В. Медведєв, О. Остапенко, В. Паліюк, І. Субботенко, Р. Стефанчук, Р. Сибірна, Л. Стрельников, І. Тімуш, В. Чернадчук, В. Шепітько, С. Шимон та інші.

Метою статті є дослідження встановлених нормативних вимог щодо ролі експертизи в цивільному процесі під час розгляду справ щодо відшкодування моральної шкоди з врахуванням судової практики правозастосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи зміст понять, важливо зазначити, що до сьогодні в Україні відсутнє універсальне нормативне визначення моральної шкоди, так само як і чітко встановлених умов та критеріїв її відшкодування. Норми щодо моральної шкоди розподілені в Цивільному кодексі України [17] – у загальних положеннях вказано спосіб захисту (п. 9 ч. 2 ст. 16, ст. 280 ЦК України) та прояви моральної шкоди (ч. 2 ст. 23 ЦК України), а в інших статтях перелічені підстави відповідальності за завдану моральну шкоду, а також випадки їїнього безвинного відшкодування (ст. 1167 ЦК України). Право на відшкодування моральної шкоди передбачено в різних нормативних актах.

Нормативні положення щодо відшкодування моральної шкоди визначають її через опис наслідків (способи прояву такої шкоди) у ч. 2 ст. 23 ЦК України та загалом констатують лише право на її відшкодування, натомість визначення поняття й змісту моральної шкоди розкриває судова практика.

Так категорію «моральна шкода» розкриває п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (з відповідними змінами) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де зазначається, що під моральною шкодою потрібно розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [7]. У продовження цього постановою ВП ВС від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц визначено, що таке моральна шкода. Нею визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [10].

Отже, можна стверджувати, що обидві дефініції розкривають сутність немайнової шкоди, яка полягає у стражданнях через дії інших осіб, що призводять до негативних наслідків у моральному вираженні [6, с.102].

Як зазначено в Постанові ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20, завдання моральної шкоди – явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи. У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини [11].

Отже, зважаючи на правове регулювання та відповідну судову практику, в питанні відшкодування моральної шкоди на позивача покладається процесуальний обов'язок довести перед судом наявність моральної шкоди – страждань через дії інших осіб, що призводять до негативних наслідків у моральному вираженні: її розмір, протиправність діяння особи, яка її завдала, причинний зв'язок між ними.

Обов'язок доказування є ключовим елементом цивільного судочинства, що визначає розподіл відповідальності між сторонами за подання доказів і доведення обставин, на які вони посилаються, як на підставу своїх вимог та заперечень. Як слушно зазначає В. Бойко, однією з ключових проблем під час оформлення позову про компенсацію моральної шкоди є формування вагомий доказової бази, здатної підтвердити як сам факт її завдання, так і обґрунтувати заявлений розмір відшкодування [2, с. 100].

Судова експертиза є одним з найпоширеніших засобів доказування багатьох обставин у різних категоріях справ.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні, зокрема суду [13].

Спеціальні знання – це професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, отримані обізнаною особою в процесі практичної діяльності в різноманітних галузях науки, техніки та інших суспільно корисних галузях людської діяльності, які використовуються разом з науково-технічними засобами під час проведення експертизи. Змістом спеціальних знань є

теоретично обґрунтовані й перевірені практикою положення та правила, які можуть належати до будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Судова експертиза в цивільному судочинстві є важливим інструментом для встановлення істини у справі, а її вагомість визначається складністю питань, які потребують спеціальних знань у певній галузі.

Процедура судової експертизи у справах про відшкодування моральної шкоди в Україні регулюється як загальними нормами, що стосуються судової експертизи, так і спеціальними нормами процесуального права.

Основою правового регулювання судової експертизи є:

- Цивільний процесуальний кодекс України, який визначає порядок призначення та проведення експертиз у цивільному судочинстві. Статті 103–109 ЦПК України регулюють питання щодо призначення експертизи, прав та обов'язків експерта, особливостей висновку експерта та його використання в процесі доказування;

- Закон України «Про судову експертизу», який встановлює правові засади проведення судової експертизи, вимоги до експертів, їхні права й обов'язки, принципи незалежності та об'єктивності;

- окремі накази Міністерства юстиції України, які затверджують методики проведення експертиз, зокрема у справах про встановлення моральної шкоди.

Міністерством юстиції України затверджено відповідну Інструкцію про призначення й проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Відповідно до п. 6.6 розділу IV Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (затверджена наказом Мін'юсту від 08.10.1998 № 53/5) допускається проведення психологічної експертизи, на вирішення якої можливо поставити такі запитання: «Чи є ситуація, що досліджується за справою, психотравмувальною для особи (прізвище, ім'я та по батькові)? Якщо так, то чи завдані особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждання (моральна шкода)? Чи спричинені особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждання (моральна шкода) за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються у справі? Якщо особі (прізвище, ім'я та по батькові) завдані страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)?» [14].

Тобто нормативно установлення орієнтовної суми відшкодування моральних страждань, завданих будь-якій постраждалій особі, належить до компетенції експертів-психологів, а метою психологічної експертизи щодо моральної шкоди є встановлення наявності чи відсутності моральних страждань унаслідок протиправних дій або бездіяльності інших осіб; причинного зв'язку між ситуацією спричинення шкоди та стражданнями; встановлення, в чому саме полягають моральні страждання в юридично визначених обставинах; визначення інтенсивності, глибини та тривалості страждань.

Висновок експерта, як один із видів доказів, має відповідати встановленим критеріям: належності, допустимості, достовірності та достатності (статті 77–80 ЦПК України). Власне, зазначені критерії визначають якість і правову цінність експертного висновку як джерела доказів у судовому процесі. Водночас, якщо відповідність критеріям належності та допустимості забезпечує правову основу для використання висновку як доказу (відповідність висновку предмета спору та дотримання процесуальних норм під час призначення та проведення експертизи), а достатність дає змогу суду робити обґрунтований висновок на основі повного аналізу та внутрішнього переконання, достовірність може бути досягнута, якщо висновок базується на науково перевірених методах.

За висновком О. Макарової, основними чинниками, які впливають на достовірність, є якість вихідних даних і методики, які використані під час експертизи [4, с. 332]. Ефективність експертного дослідження безпосередньо залежить від якості використаної методики. Методи повинні мати наукове обґрунтування, тобто базуватися на перевірених наукових принципах і закономірностях. Добре розроблена методика містить чіткий алгоритм дій, визначені граничні умови застосування та забезпечує отримання достовірних результатів [4, с. 328].

Міністерством юстиції України ведеться Реєстр методик проведення судових експертиз. Зокрема, 18.01.2019 було ухвалено рішення про державну реєстрацію Методики психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (вид експертизи «психологічна експертиза», реєстраційний код 14.1.75., розробник – Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України), сутність цієї методики полягає в тому, що експерт після оцінки емоційно-психологічного стану, реакцій, індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості встановлює, чи дійсно підекспертній особі була заподіяна моральна шкода, після чого за допомогою спеціально розробленої формули визначає розмір грошової компенсації за заподіяну моральну шкоду [15, с. 115].

Важливо відмітити, що хоча наявність зазначеної методики в Реєстрі методик проведення судових експертиз певною мірою свідчить про те, що вона пройшла відповідну експертизу та визнана науково обґрунтованою та придатною для використання, серед дослідників та експертів-практиків точаться дискусії щодо можливості застосування цієї методики та обґрунтованості підготовлених на її базі експертних висновків.

Насамперед дослідники відмічають [5], що основою вказаної методики є «модифікована» методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань О. М. Ерделевського з його формулою, яка обґрунтовано критикувалася і застосування якої припинено з 2016 року наказом Міністерства юстиції України.

Наразі на думку окремих науковців, зокрема Л. В. Пилипенко [5], Р. І. Сибірної, С. С. Гап'як [15, с. 115], М. О. Журавльової [3, с. 174–175], чинна методика разом із запозиченою формулою О. М. Ерделевського, яка не була перероблена та співвіднесена з українським законодавством, йому суперечить. З іншого боку, В. Г. Андросюк [1, с. 25] відмічає, що зазначена методика (через відсутність наразі чогось більш ефективного), безумовно, має право не лише на існування, а й на подальший розвиток і вдосконалення.

На сьогодні інших зареєстрованих методик проведення судових експертиз щодо визначення розміру моральної шкоди, крім вищезазначеної, немає, а окремі наукові доробки з цього питання лише внесені до Переліку рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури.

Водночас в українській науці інші окремі автори пропонують власні підходи до вирішення питання щодо компенсації моральної шкоди, зокрема частина з них (підходи С. Шимон, Т. Будякової, В. Кашина, С. Волочая, С. Антосика та М. Кокуна) була проаналізована Р. Стефанчуком [16, с. 242–247], який також запропонував і власний підхід, відповідно до якого визначення розміру компенсації моральної шкоди матиме певний комплексний і рівневий характер [16, с. 248–250].

Власне, таке різноманіття методик різного ступеня пропрацьованості важливе для пошуку нових і розвитку наявних підходів до методології визначення моральної шкоди та розміру її відшкодування, а також майбутнього вдосконалення правового регулювання цього питання.

Проте все таки вважаємо, що, незважаючи на дискусії щодо придатності чинної методики, в цьому питанні обґрунтованість та ефективність експертизи забезпечується, зокрема, встановленою системою експертної діяльності, в межах якої було зареєстровано згадану методику психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди.

Водночас зазначене не вилучає можливостей досліджень і висновків на основі інших авторських підходів науковців та експертів, проте очевидно, що без визнаної оцінки придатності таких методик висновки, зроблені на їхній підставі, підлягатимуть справедливій критиці.

Також важливо звернути увагу, що в спорах щодо відшкодування моральної шкоди суди займають позицію, що експертні висновки щодо встановлення розміру компенсації носять імовірний характер та є науковою рекомендацією для визначення можливого розміру компенсації моральної шкоди судом.

Так, у постанові ВС від 24 січня 2018 у справі № 711/5994/15 (аналогічні за змістом висновки мітяться в рішенні БСС України від 11.11.2015; постанові ВС від 08.04.2020 № 464/6418/16; постанові ВС від 30.11.2023 № 759/24810/21) суд касаційної інстанції погодився з висновками апеляційного суду, що наведені у висновку судово-психологічної експертизи розрахунки грошової компенсації за спричинену моральну шкоду, завдану позивачу, є лише науково-практичною

рекомендацією для визначення характеру й ступеня моральних страждань з урахуванням індивідуально-особистих властивостей підекспертного та суб'єктивних наслідків зазначеної ситуації. Отже, висновки носять рекомендаційний характер, тому під час вирішення питання про визначення розміру компенсації моральної шкоди з урахуванням засад справедливості, добросовісності та розумності, апеляційний суд у сукупності з іншими доказами у справі перевірів визначений розмір відшкодування моральної шкоди й правомірно його зменшив [9].

Така позиція виходить з правової природи висновку експертизи як одного з джерел доказів, доказове значення якого оцінюється за загальними правилами щодо оцінки доказів. Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності [8]. Тобто, враховуючи відсутність в суто цільних правовідносинах нормативно встановлених обов'язкових випадків проведення експертизи моральної шкоди, ставить таку експертизу в ряд інших доказів і, зважаючи на засади змагальності, покладає на розсуд сторін її використання для обґрунтування своїх вимог і заперечень.

Це в жодному разі не означає, що експертиза є недоцільною чи «малозначною». Об'єктивно, зважаючи на наявне правове регулювання, за наслідком експертизи максимально достовірно на основі наукового підходу, а не припущень, можливо підтвердити наявність чи відсутність моральних страждань особи внаслідок певних діянь і причинного зв'язку між такими діями та стражданнями, належно обґрунтувати, в чому саме полягають моральні страждання в юридично визначених обставинах, визначити інтенсивність, глибину та тривалість таких страждань, тобто повною мірою реалізувати стандарт доказування в такій категорії справ.

До цього варто відмітити, що на практиці в більшості випадків за встановлених обставин порушення права особи, за захистом якої вона звернулася до суду, наявність чи відсутність певних моральних страждань і причинного зв'язку є явним та не викликає сумніву в учасників процесу, натомість глибина, інтенсивність і тривалість таких страждань, а також їхніх наслідків у моральному вираженні, що впливають як на погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їхньої реалізації, так і призводять до інших негативних наслідків, не очевидні. Водночас такі обставини є умовами, які насамперед впливають на розмір відшкодування.

Відповідно до нормативно встановлених у ч. 3 ст. 23 ЦК України критеріїв грошового відшкодування, якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їхньої реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості.

У постанові ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20 передбачено, що гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти як загальний еквівалент всіх цінностей у економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен хоча б наближено бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. Під час визначення компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і в разі її визначення враховуються характер правопорушення, глибина фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їхньої реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності та справедливості [11].

Тобто, зважаючи на правове регулювання питання відшкодування моральної шкоди та напрацьовану судову практику доведення розміру компенсації моральної шкоди має враховувати

й насамперед базуватися на нормативно визначених критеріях. Саме аналіз таких критеріїв оцінки розміру відшкодування моральної шкоди дає змогу встановити її обсяг і визначити розмір компенсації, є вагомим обґрунтуванням, що має покладатись в основу визначення розміру відшкодування.

Водночас, якщо характер правопорушення є більш правовою категорією, оскільки передбачає оцінку судом порушення прав на підставі юридичних аспектів справи, висновки щодо впливу порушення на особистість потерпілого зроблені без відповідних спеціальних знань перебувають поза межами компетенції сторін і суду та носитимуть умовний характер.

Наразі судова практика допускає можливість суду самостійно оцінити доводи та докази потерпілого щодо спричиненої йому моральної шкоди й аргументи щодо розміру відшкодування, а також прийняти відповідне рішення, керуючись внутрішнім переконанням, після розгляду всіх доказів у справі. Така ситуація пов'язана не лише з «ймовірністю» сум компенсації та правом суду самостійно оцінювати докази, визначаючи розмір відшкодування, керуючись загальними принципами розумності, справедливості та співмірності, а й з тим, що позивачі, заявляючи вимоги відшкодування моральної шкоди, переважно детально не аргументують критерії, покладені в оцінку розміру заявленої компенсації.

Також важливо відмітити, що останнім часом у судовій практиці, визначаючи конкретні розміри відшкодування, суди аргументують ухвалені рішення тим, що розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення (постанова ВП ВС від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14 [10] та аналогічні за змістом висновки в постановках від 22.12.2021 у справі № 210/1282/20; від 03.05.2022 у справі № 159/6473/20). Така позиція набуває поширення та почасти слугує єдиним аргументом, покладеним в основу ухваленого рішення.

Природно, що правова система покликана забезпечити баланс інтересів сторін і сприяти дотриманню принципу справедливості, що можливо лише за адекватної компенсації моральної шкоди, щоб право на відшкодування не перетворилось на інструмент отримання вигоди для потерпілої сторони. Проте стверджувати про те, що заявлений розмір відшкодування моральної шкоди є достатнім для розумного задоволення потреб потерпілої особи і не приводить до її безпідставного збагачення можливо лише за умови чіткого регулювання критеріїв її визначення.

Власне, такі акценти суду насамперед наголошують на потребі в ґрунтовій аргументації заявленого розміру відшкодування, фактично спонукаючи до професійних висновків з цього питання.

Зазначимо, що в правовідносинах відшкодування майнової шкоди розмір втраченого, який фактично є сумою компенсації, загалом підлягає можливості адекватного обрахунку та відшкодуванню, оскільки речі матеріального світу мають визначений вартісний еквівалент, перебувають в обігу. Сторони мають можливість надати докази придбання чи підтвердити вартість майна на підставі відповідної оцінки / експертизи, що, зважаючи на традиційні та усталені методики обрахунку вартості, не викликає суттєвих дискусій.

Зі свого боку в правовідносинах відшкодування моральної шкоди обґрунтування розміру компенсації має більш умовний характер, і хоча експертні висновки з цього питання, що спираються на застосування науково обґрунтованих методик, мають бути більш валідні, дискусії щодо наявних методик і загалом складність визначення та доведення розміру матеріальної шкоди на практиці призводить до того, що суди загалом надкритично ставляться до такої професійної оцінки, чим певною мірою нівелюють значення експертизи.

Висновки. Судова експертиза в цивільному процесі в процесі розгляду справ щодо відшкодування моральної шкоди сприяє об'єктивному підходу до встановлення шкоди та розміру її відшкодування, оскільки з огляду на науково перевірені методи, забезпечує достовірність її висновку як доказу. Саме експертиза у такій категорії справ, надаючи суду можливість отримати об'єктивну та науково обґрунтовану інформацію для розгляду й вирішення справи, покликана забезпечити повноту та якість доказової бази задля досягнення справедливого, законного й обґрунтованого рішення.

Зважаючи на наявне правове регулювання, за наслідком експертизи можливо підтвердити наявність чи відсутність моральних страждань особи внаслідок певних діянь і причинного зв'язку між такими діями та стражданнями, належно обґрунтувати, в чому саме полягають моральні страждання в юридично визначених обставинах, визначити інтенсивність, глибину й тривалість таких страждань, тобто повною мірою реалізувати стандарт доказування в такій категорії справ.

Доведення розміру компенсації моральної шкоди, зокрема завдяки експертизі, має враховувати й насамперед базуватися на нормативно визначених критеріях, оскільки саме аналіз таких критеріїв оцінки розміру відшкодування моральної шкоди дає змогу встановити її обсяг і визначити розмір компенсації, а також є вагомим обґрунтуванням, що має покладатись в основу визначення розміру відшкодування.

Водночас відсутність стандартизованих підходів до експертизи в контексті єдиної методології та науково обґрунтованих критеріїв для оцінки моральної шкоди є значним викликом у забезпеченні однаковості судової практики й загалом сприйнятті судом та учасниками справи такого важливого інструмента доказування як експертиза, що з метою вдосконалення механізмів відшкодування потребує подальших досліджень з означеного питання.

Тому актуальним залишається розробка чітких критеріїв і стандартів для проведення експертизи моральної шкоди, що допоможе знизити суб'єктивізм, підвищить справедливість у винесенні судових рішень, сприятиме єдиному підходу до оцінки моральної шкоди та, як наслідок, підвищенню передбачуваності судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросюк В. Г. Установлення моральної шкоди: право та психологія. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди* : зб-к мат-в Всеукр. наук.-практ. конф. (за міжнар. участю), м. Харків, 3 черв. 2022 року. Харків : Нац. наук. центр «Інс-т суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. С. 22–27.
2. Бойко В. Б. Визначення та відшкодування моральної шкоди в цивільному праві: проблеми та шляхи вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 99–103.
3. Журавльова М. О. Обґрунтованість використання презюмованої моральної шкоди експертами-психологами. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 3(32). С. 170–177.
4. Макарова О. П. Науково-методичні засади формування достовірного висновку експерта. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 32, № 2. С. 322–333.
5. Пилипенко Л. В. Методика 14.1.75 або «плоди отруйного дерева». Протокол: юридичний інтернет-ресурс. 2023 URL : https://protocol.ua/ua/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva
6. Попова С. О. Відшкодування моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав поліцейського: проблеми правозастосування. *Право і Безпека*. 2023. № 2. С. 98–110.
7. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/conv#Text>
8. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97/conv#Text>
9. Постанова Верховного Суду від 24.01.2018 в справі № 711/5994/15. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71779962>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 в справі № 752/17832/14. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>
11. Постанова об'єднаної палати КЦС Верховного Суду від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>
12. Примак В. Д. Особливості відшкодування моральної шкоди як заходу правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 175–179.
13. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення

судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

15. Сибірна Р. І., Гап'як С. С. Визначення розміру компенсації моральної шкоди шляхом проведення судово-психологічної експертизи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2024. № 1. С. 108–117.

16. Стефанчук Р. О. Методика компенсації моральної шкоди: *Unus Passus ad Creationem*. *Юридичний журнал «Право України»*. 2019. № 1. С. 237–255.

17. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

REFERENCES

1. Androsiuk, V. H. (2022). Establishing moral damage: Law and psychology. *Relevant Issues of Forensic Psychological Examination in Cases of Moral Damage Compensation : Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (with International Participation)*, Kharkiv, June 3, pp. 22–27. Kharkiv : National Scientific Center "Institute of Forensic Expertise named after Honored Professor M. S. Bokarius".

2. Boiko, V. B. (2024). Definition and compensation of moral damage in civil law: Problems and solutions. *Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 99–103.

3. Zhuravliova, M. O. (2020). Justification of the use of presumed moral damage by expert psychologists. *Word of the National School of Judges of Ukraine*, 3 (32), 170–177.

4. Makarova, O. P. (2024). Scientific and methodological foundations for forming a reliable expert conclusion. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 32 (2), 322–333.

5. Pylypenko, L. V. (2023). Methodology 14.1.75 or "fruit of the poisonous tree". *Protocol: Legal Internet Resource*. URL : https://protocol.ua/ua/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva

6. Popova, S. O. (2023). Compensation for moral damage for violation of a police officer's personal non-property rights: Problems of law enforcement. *Law and Security*, 2, 98–110.

7. Plenum of the Supreme Court of Ukraine. (1995, March 31). On judicial practice in cases of compensation for moral (non-property) damage (No. 4). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95/conv#Text>

8. Plenum of the Supreme Court of Ukraine. (1997, May 30). On forensic examination in criminal and civil cases (No. 8). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97/conv#Text>

9. Supreme Court Decision. (2018, January 24). Case No. 711/5994/15. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71779962>

10. Grand Chamber of the Supreme Court Decision. (2020, December 15). Case No. 752/17832/14. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479>

11. United Chamber of the Civil Cassation Court of the Supreme Court Decision. (2022, December 5). Case No. 214/7462/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>

12. Prymak, V. D. (2013). Features of compensation for moral damage as a measure of legal liability. *Journal of Kyiv University of Law*, 3, 175–179.

13. Law of Ukraine. (1994, February 25). On forensic examination (No. 4038-XII). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

14. Ministry of Justice of Ukraine. (1998, October 8). On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert research (Order No. 53/5). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

15. Sybirna, R. I., & Hapiak, S. S. (2024). Determining the amount of compensation for moral damage through forensic psychological examination. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs (Legal Series)*, 1, 108–117.

16. Stefanchuk, R. O. (2019). Methodology for compensating moral damage: *Unus Passus ad Creationem*. *Legal Journal "Law of Ukraine"*, 1, 237–255.

17. Civil Code of Ukraine (2003, January 16). No. 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

A. V. Bartoshchuk. THE ROLE OF FORENSIC EXPERTISE IN COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE IN CIVIL PROCEEDINGS

The article is devoted to the role of judicial expertise in compensation for moral damage in civil proceedings. It is established that judicial expertise in civil proceedings when considering cases on compensation for moral damage contributes to an objective approach to establishing the damage and the amount of its compensation, since, based on scientifically proven methods, it ensures the reliability of its conclusion as evidence. As a result of the expertise in this category of cases, it is possible to fully implement the standard of proof. It is emphasized that proving the amount of compensation for moral damage, including through expertise, should take into account and, first of all, be based on normatively defined criteria, since it is the analysis of such criteria for assessing the amount of compensation for moral damage that allows you to establish its volume and determine the amount of compensation, and is also a necessary justification that should be used as the basis for determining the amount of compensation.

Keywords: moral damage, amount of compensation, expertise.